

Roma napló

(2007 június – 2008 június) X.

36.

Kati jön, panaszkodik a fiára és a menyére (mindketten 16 év körüliek), hogy egyre gorombábbak hozzá. Kiabálnak vele, aztán meg semmibe se veszik, átnéznék rajta. Ki akarják nyitni a ház falát, hogy külön bejártuk legyen. És azt gyanítja, fia kislány élettársa ismét gyermeket vár.

Aztán két nap múlva már azért kér pénzt, sűrű bocsánatkérések között, mert az éjjel mentő vitte el a kicsit és az anyját, megkaptak valami fertőzést, de nem tudja megnevezni. Mintha influenzára utalna, de az ritkán jár kórházba szállítással, hacsak arról nincs szó, és szó lehet, hogy a betegségek kezelésében olyan fokú a családi tájékozatlanság és tanácsalanság, hogy nincs valódi otthoni gyógyítás.

Mostanában valahogy annyira figyelmes, olyan kedvesen kér, olyan megértően szól, mintha a személyes figyelem kinyitott volna benne mindenféle zsilipeket.

Néhány napja a Gandhi Gimnáziumban vagyok látogatóként. Az iskola életével ismerkedem. A diákok többsége cigány. A gimnázium jövőre lesz tizenöt éves. Az órák éppen olyanok, mint bármely mai magyar gimnáziumban, jók is, rosszak is. A diákok is annyifélek, ahányan vannak, a legsötétebb bőrű azt mondja, ő nem cigány, hiszen magyar nevelőszülőknél

nél nőtt fel, a másik, akiről pedig senki nem gondolhatná, magától értető-dően gondol cigányként önmagára. Civakodnak és szeretnek, tanulnak és lógnak, éppúgy, mint a diákok másutt.

Ugyanakkor ennek az iskolának valahogy látszania kellene, mert ez a remény iskolája. De nem látható. A Gandhiból egyetemekre, szakképzésre kerülő diákokat is látnunk kellene, de őket sem látjuk. Pedig ők azok, akik ezt a reményt naponta valóra váltják.

És hallgatnunk kellene a gandhis diákokat, valahogy okosabbak és érettebbek a róluk szóló mondatoknál. Még ha bajba keverednek, még ha egymást is bántják, talán többször is, mint másutt, vagy nem boldogulnak épp magukkal, esetleg otthon omlik össze minden, mindez mégis olyan normális, annyival természetesebb, annyival valódibb, mint az ideológiák közt csúszkáló felnőttek zavaros mondatai, hogy szinte magában vigasztaló.

Azon borongtam, hogy Oláh Mara, vagy ahogy ő maga nevezi magát, OMARA, az autodidakta, naiv festő, aki szerepelt a Velencei Biennálé roma pavilonjában, aki a Nemzeti Galéria reprezentatív roma tárlatának is az egyik főszereplője, épp csak a hazájában nem próféta, tudniillik Monoron, ahonnan való, ahol felnőtt. Monoron híre sincs az egykori cigány

kislánynak, aki negyedik után kimaradt az iskolából, majd sorsa nagy fordulatoként takarítónőből neves alkotóvá vált. Pedig képein a város név szerint is gyakran feltűnik, többnyire mint gyerekkori helyszín. Noha a felidézés ritkán ábrándos, inkább keserű, vagy egyenesen vádló.

Aztán megérkezik a friss helyi önkormányzati lap, a Monori Strázsa februári száma, és címdoldalán egy írás, ami két teljes belső oldalon

folytatódik: Találkozás OMARÁval. Szerzője Hitka Viktória, a Képzőművészeti Egyetem fiatal diplomása, aki szakdolgozatának részletét adja közre, mely Oláh Marával való megismerkedéséről szól. Kiegészíti egy művész önéletrajz, fénykép, reprodukciók. Mindez a festőnő márciusi monori tárlatát hivatott beharangozni. Így hát a borongásnak ezúttal vége.

Annál is inkább, hiszen kiderül az életrajzból, volt itt már kiállítása, az elsők egyike, egy csoportos tárlat, melyet maga szervezett az unokabátyja vendéglőjében, 1992-ben, és Für Lajos, az akkori honvédelmi miniszter nyitott meg. (Ugyanaz a Für Lajos, aki köszöntötte a megalakuló Magyar Gárdát 2007-ben.)

A monori Oláh Maráról írva nem feledhetem Balogh Gyulát. Az Oláh Maránál néhány évvel fiatalabb férfi, Balogh tanító úr fia, a képzőművészeti egyetem után hazajött Monorra, nem akart posztmodern városi festő lenni, visszatért a premodernhez. A veszendő paraszti, parasztpolgári lét, lélek festő-szociográfusa lett.

Ketten, szinte semmiben és seholy nem érintkezve, mégis, azonos világot élve valami sosem látott, furcsa, el sem képzelhető teljességet adnak ki. Adnának ki, ahogy elképzelem. Ismerve képeiket is. A helyi kötődésű festőket felsorakoztató „Közös nevező” című monori kiállítás-sorozatnak a végén egy közös falon lesz tőlük is egy-egy kép. Ha Balogh Gyula is egyi-

ke a tizenkettőnek, akik sorra kerülnek majd saját kiállítással. Ami nem lehetne kétséges, de mégsem vagyok benne egészen biztos.

S az meg egészen valószínűtlen, hogy nekik valaha is lehetne közös tárlatuk, amit pedig olyan nagyon szerethetnénk, ami akár meg is válhatna bennünket egy kissé. De elképzelhetetlen volt a múltban, és mégannyira a jelenben. Oláh Mara valaha tanulatlan amatőr volt, akkor talán Balogh Gyulának lett volna ciki a közös tárlat. Azóta Oláh Mara túl sokra vitte. Ma talán már neki derogálna egy helyi festő. És sajnos ennél is jobban eltávolítja őket egymástól világképük. Balogh vásznain el tudom képzelni, hogy cigányasszony tűnne fel a képen, de tudom, hogy hiába várnék rá. Miközben Oláh meg nagyon is kiadja mérgét a képein, rendőrön, tanítón, orvoson, mindez kicsit gyermekes bosszúnak tűnik, és bizonyára az is, másfelől pedig gyötrő emlékek sora, de egyúttal cégér is, tanult álláspont, ideológia, aligha kétséges. Balogh Gyula az egyetemes művészeti tanulmányok felől érkezett a lokális kultúrához, az alföldi festészethez, és a világ nem tartja ma sokra a választását, ő maga is alighanem tele van kétségekkel, Oláh Mara pedig a létalatti létből emelkedett fel festegéssel oda, hogy a megnyomorítottak sorsára érzékeny jelenkor képviselője lett minden ügytelenségével, kapkodásával, suta ötleteivel együtt. Balogh már kissé itthon is otthontalan, Oláh

meg világjáró festő, akinek a képeit Soros György vásárolja. A nyomorúság extrém rajzai egyetemes igazolást kaptak, romának lenni ma fél siker Európában (amúgy meg katasztrófa), egy hajdan erős és jóra való európai életforma elvesztésének fájdalma azonban magánügy, maga a festő sem hisz már magának.

Noha ez a városi gazda, ez a félvárosi félpolgár sok szegény cigánynak segíthetett volna. Még az emlékeivel is.

Egy zátonyon vagyunk mindannyian.

OMARA Hitka Viktóriának szívesen mesél, lemondott arról, hogy Leonardót szégyenbe hozza, igazi Mona Lisáját önként megsemmisítette, amúgy meg „firkálmányainak” köszönhetően nagykövetek, tévék, szalodák és taxik közé zsúfolódott az élete.

Életrajza szerint magyar férfi felesége lett, de anyósa, ellenezve fia házasságát, sose látta beás cigány nászasszonyát. Szép mondat ez, de hol van belőle Oláh Mara, aki ezt eltűrte?

És lesz-e a megnyitón szembesítés Oláh Mara monori képei és Monor önképe közt?

Merjük-e majd kérdezni, hogy meséljen rólunk, meséljen Monorról? Lesz-e kedve hozzá?

És ott lesz-e Balogh Gyula a megnyitón?

Beások és zenész cigányok közt?

Oláh Mara kiállításának megnyitójáról persze lemaradtam. Annyira készültem rá, hogy elfelejtettem közben. Mire észbe kaptam, már csak őt magát találtam a monori Vigadó emeletén a képeknél, valamint ifjú monográfusát, Hitka Viktóriát, továbbá a helyi lap szerkesztőjét, Szekerka Jánost, cigány naiv festmények gyűjtőjét, és a festőnő nagybátyját, széles karimájú cigány kalapban. A falon csak nyolc kép, a földön és a székeken viszont háromszor annyi, apró képek bizsunak, húsz-harmincezerért, meg nagyok, azok már árcédula nélkül. A szolid színházi előtérben ezzel a kirakodással, még inkább OMARA izgatott performance-a révén mintha egy valahai, sosem látott vásári jelenet zajlana. A művésznő, aki pontosan úgy játssza ezt a művésznő szerepet, mint a konyhalány a királynőjét,

Oláh Mara festményének részlete

végigvonul a kirakott képei előtt, és dühösen, lágyan, sipítva, zsörtölődve, közönségesen, édeskedve, fenyegetőzve: kacér, kihívó és szakadatlan trágársággal meséli a mobilon azokat a képeket valamelyik tévétársaság meg nem érkezett szerkesztőjének, amelyeket nem láthatnak, ha nem jönnek.

A kiállított képek közül alighanem a legszebb a monori cigány Tabánról festett képe, nagybátyjával állnak meg előtte, mutatja rajta magát, aztán a tanítónőt, aki átsétál, azonosítják egyenként a házakat, a ház előtt mosó asszonyt, s hogy épp ilyen szép volt a telep, mint a képen, ha hiszem, ha nem, ez már nekem is szól, még lábazatot is festettek a kis házacskáknak, és olyan tisztaság volt, hogy söpörték az utcát, megesett, hogy rászóltak a gyerekekre, ne lépjenek a söprűvel szépen megsepert járdára. A nagybácsi sem akar ki, kérdezd meg tőle, merre járt a világban, igen, lakatos volt, épített gázvezetéket az oroszoknak, meg az araboknak, dolgozott Németországban is, mindenféle a világban.

Ott van a falra nem került képek között a Tabán mai képe is, ahova többet be nem teszi a lábát, gyalázat, micsoda csúfság esett meg ott, mondja, és látom a képen a konténeres közösségi fürdőt, mellette durva, kiáltó fekete foltokat, a lebontott kis házacskákat, putrik helyét, és a képen a szokásos OMARA írás az egész képet kitölti, a szokottnál is dühösebb tiltakozás az Unió aljas akciójával szemben.

Az elátkozott cigánysors egykori díszletei az idill világa (és lehet benne valami), a mai kínlás pedig gyalázat (és ebben sem téved feltétlenül).

A megnyitón – Bánszky Pál és Baranyi Ferenc tartotta – Balogh Gyula nem volt ott, viszont ott voltak a sorozat korábbi kiállítói. És még sokan mások, de kevesebben, mint máskor, a szeretett cigány nagybácsi azonban csak a Strázsából értesült a kiállításról, és talán nem is volt itt más rajta kívül a monori romák közül.

Oláh Mara számára azonban mintha elég is lett volna itt cigánynak saját maga.

37.

Jóskával, a cigány kőművessel beszélgetünk, valami apró javítani való akadt a háznál, eljön megnézni, megbeszélni, vállalja persze, nem is kérdés, mert hűséges a régi kuncsaftjához, ahogy mi is hűségesek vagyunk a régi mesterünkhöz. Noha sikeres vállalkozó, ő személyesen már csak kényesebb, finomabb, vagy éppen apróbb dolgokat csinál saját kezűleg, csapatával nem győzi a munkát, rendszeresen kell megrendeléseket visszatanítania.

Nekünk persze nem cigány, nem is cigány kőműves, hanem kőműves, aki cigány. De ez a jegy nem fontos, nem számít, nincs már olyan sem, hogy annak ellenére... vagy épp amiatt..., az a fontos, amit végez, ahogy dolgozik, és az a fontos, hogy munka mellett,

munka után, munka előtt barátságféle alakult ki köztünk, a munka minősége adott lehetőséget erre, s aztán a barátságféle hozta magával már azt, hogy beszélhessünk, beszéljünk cigányságról, cigányságáról, cigány-magyar ügyekről, kapcsolatokról.

Jóska bejelenti a munkásait, fél nyolcra értük megy autóval, az sem baj, ha neki kell megtanítania a szakmát, mégis egyre inkább munkáshíánnyal küszködik, legutóbb éppen nagyon elcsúsztak, keresett segítséget, „alvállalkozót”, tíz másik kisvállalkozót hívott föl, mire talált valakit, akinek volt szabad kapacitása. Azt mondja, néhány év múlva alig lesz kőműves, bádigos, ő már jó asztalost nem ismer a környéken, de a jó autószerelő, a jó festő is kevés. Emiatt aztán az építési vállalkozók között sok a kontár, akiknek semmi közük a szakmához, többnyire van egy alkalmazottjuk, aki valamit tud az építésről, a megrendelő pedig nem válogathat, inkább tűr.

(Én is ismerek egy ilyen vállalkozót, korábban fafűrészeléssel foglalkozott, néhány éve hajnalonként szomorú képű alakok állnak a háza előtt, természetesen feketemunkások, vagy megkapják a pénzüket tőle vagy nem, bármit elvállalnak, felépítenek, aztán vagy sikerül, vagy nem. Vagy lesz belőle pénz vagy nem. Vagy hozzájutnak vagy nem. A vállalkozás azonban láthatóan virágzik.)

A második ház tőlünk, ilyesfajta kontár mű, egy olyan ház, amelyiken látszik, hogy sosem lehet már befejezni. Minden részletében alkalmi, ideiglenes.)

A kontár természetesen jobban keres, mint ő, hiszen csak a tempóra figyel, a minőségre nem, nem is tudna, és mindennel spórol, mindenben csal, amiben lehet. Hamarosan a legkisebb szakmunka is megfizethetetlenül drága lesz, akármit kérhetnek érte, nem lesz másik ajánlat.

Már Romániából se nagyon jönnek dolgozni, mert Magyarország már nem cikk, otthon is egyre jobb a kereset.

Miközben a helyi szakmunkás-képzőben a kőműves képzés éppen megszűnt.

És mi van a cigány gyerekekkel, őket nem tudja foglalkoztatni? – kérdezem tőle.

A cigányokkal nem boldogul. Egyrészt már az óvodában elkülönítik őket, és akkor hogyan tanulnak meg a másik életformát. Másrészt otthon nem tanulnak meg dolgozni. Ő nem példakép a cigányok között a maga nyolcéves autójával. Hiába dolgozik a családjában mindenki, hiába tanul tovább mindkét gyermeke, ők már is túl messze kerültek az elérhetőől. (De a vágyképnek sem felelnek meg.) Felvett épp nemrég egy cigány fiút, aki a nap végére összeszedte az építető háza körül talált fémekeket, vagy öt kilót. Nem volt az sok, és tényleg ott hevert szanaszét, de hiába. „Este mondtam neki, hogy másnap ne jöjjön, ez lehetetlen, hiába magyaráztam neki, nem értette.”

A cigánytelepet fel kellene számolni, ott nem tanulnak meg semmit, reménytelen az egész. Elmennek iskolába, szakmát kapnának, de nem bírják, buknak öt tárgyból. Otthon meg élhető élet van, megszokott, kiismert, segélyből, ügyeskedésből, alkalmi munkából, apró törvénytelenégekből.

Ezen a telepen éppen modellkísérlet folyik, nem számolják fel, hiszen a drága telepfelszámolások gyakran eredménytelenek, csak a telepek továbbköltötését jelentik, hanem tisztasági házat építettek, fűdővel, mosókonyhával, a lakhatatlan putrikat lebontották, a lakható házakat megerősítették. A Máltai Szeretetszolgálat sok pénzt költött már el. Van már közösségi ház is. Tanodát terveznek oda. És kint van a telepen egy szociális munkás, egy fiatalember, aki próbálja a telepieket segíteni, a javuló életfeltételeket biztosító létesítményeket megvédeni, azok használatát megtanítani. Ugyanezen a telepen jelen van már az egyház is, legutóbb betlehemes játék volt a Tabánban, a helybeli gyerekekkel, a helybelieknek. (A templom tíz perc járásra van. Két utcahosszra.) Van két önkéntes segítő is valahonnan nyugatról, talán Franciaországból. Az iskola meg hivatalosan integrál, külön pénzt és segítséget kap az idejárom telepiek után.

Mindez azonban olykor mint ha mégis semmi sem volna. Semmi, mert nem csökken a távolság a telepi gyerekek és a többiek között, hanem nő, a település valójában nem tud mit

kezdeni a cigányteleppel, viseli, mint keresztjét, de nem türelemmel, nem figyelemmel, és semmiféle megváltásban nem reménykedve, inkább arról sóhajtozva, hogyan vethetné le ezt a terhet. Az életnek két teljesen külön tere van, ha nem muszáj, nem gondolunk egymásra. Útjaink összegabalyodnak, folyton érintkeznek, és mégis távolodnak.

Mindezt nem látom, csak tudom, olykor éppen csak az újságból, mert a telepre nem merek bemenni. Legutóbb, amikor valami jó hír nyomában arra mentem volna, néhány cigány ifjú fenyegetően körém gyűlt, és visszaküldtek a parasztok közé. Megértem őket, hiszen ha magam fajta arra jár, az nekik kétségtelenül olyasféle, mintha egy kukázó a dolgozószobámban is bele akarna nézni a szemetesbe. Hiszen ezt magam is érzem, amikor arra megyek, mert ők úgy állnak az utcán, télen-nyáron, mint ahogy az ember a konyhában ácsorog az ebédet készítő felesége körül. A telepen a házfal inkább csak paraván, függöny. De az élettér, a nap-pali az többnyire az utca. Ettől persze még ez a fenyegető kiutasítás amúgy közönséges rasszizmus is.

A Tabán nekünk valami világon kívüli hely, sötét folt a város térképén. Félbemaradt utcák, jelöletlen zsákutcák. És terveinkbe, kultúránkba, rendezvényeinkbe, versenyünkbe nincsenek beleszámítva, beletervezve, belegendolva az ott élők. Ugyanúgy mi sem létezőnk onnan nézve. Vagyis hát persze hogy létezőnk, hiszen a létfeltételek minden eleméhez ki kell onnan mozdulni, de csak úgy, mint az erdőbe fáért. Ahol semmi nem könnyű, ahol végül is lehet boldogulni, csak szívósnak és rámenősnek kell lenni. Ahol mindenütt kilóg a pénz az utcára, a kuka is tele van vele, a kert is. Csak össze kell szedni, csak fejsze kell, de legjobb a motoros fűrés.

Amikor azt gondolták, hogy a cigány gyerekeknek az iskolában cigány népismeretet kell tanulniuk meg cigány nyelvet, hogy otthon érezzék magukat, ez jól ki lett találva, és cigány értelmiségi nem is lehet eléggé hálás ezért, viszont a telepieknek meg mégis csak az kellene, hogy

ne fodrásműhelyről ábrándozzanak a lányok, a fiúk meg nagy autókról, miközben tanulják a cigány nyelvet, ami, félt, magában véve még annál is haszontalanabb, mintha oroszul tanulnának, hanem a legkisebb koruktól, ahogy intézményi gondoskodás közelébe kerülnek, mindazt kellene nap mint nap gyakorolniuk, ami ahhoz kell, hogy egy ház ép maradjon, egy kert gondozott, egy lakás rendben levő, egy munkahely megőrizhető. Talán éppen úgy lehetne ezt elérni, hogy a tanárral együtt menének vissza tanórára a telepre, és az ott szükséges napi munkák elvégzése révén tanulnak meg, mit jelent valójában a munka, és mire is való. Miféle sikerekkel, örömmel, eredményekkel járhat. Miféle áldozatot, lemondást kíván.

A cigány gyerekek mai iskolai programjait értelmiségiék álmodták meg, akik értelmiségit szeretnének faragni minden cigány gyerekből. Kultúrájára büszke, öntudatos kis cigányokat, akik népük hagyományait ápolják és továbbadják. Akik majd diplomájukkal jól elboldogulnak a világban, és cigány önismeretük és sajátos világuk révén az emberiség kertjének szép rózsái lesznek. Olyan értelmiségiék álma ez, akik haragudtak más értelmiségiekre, mert azt gondolták róluk, hogy azok az iskolát kifejezetten a cigány gyerekek ellen működtetik.

Az új értelmiségi álom be is teljesedik a telepi cigányok néhány ezrelékén, de erre a programra ráfáznak mindazok, akik nem válnak értelmiségivé, akik a telepen maradnak, akik elakadnak valahol félúton. Ők nem fogják tudni, mi a dolguk a világon. Csak nagyon haragudni fognak rá, hogy annyira mostoha hozzájuk.

A parlamentben négy és fél óras vita volt kedden a kisebbségi törvény kötelező kétévenkénti beszámolójáról. Heves szóváltás zajlott, természetesen főként a cigányság helyzetéről, üres padosorok előtt. Annyira üres padosorok előtt, hogy a kamera meg sem merte mutatni.

Roma világnap volt szerdán, de nem tud róla senki, azt pedig, hogy

miért éppen ezen a napon, a cigány-ságkutató néprajztudós sem tudja.

A mohácsi romák újra menni akarnak Kanadába, mert azt mondják, nincs mit enniük. A kanadai külügyi megbízott próbálja lebeszélni őket.

Junghaus Tímea, a roma művészettörténész Márciusi Ifjak díjat kapott.

A finnek készülnek a román cigány koldusok hadának a feltartóztatására.

„– Szegény Peti – szóla tréfás sajnálkozással Ákos –, a hazának nincs hasznosabb polgára; ha ház épül, ő veti tégláit; ha valahol lakat romlott, ő igazítja meg, hogy a birtok biztosabb legyen; ha a ló patkóját vagy valamely táblabíró sarkantyúját vesztí, ő veri fel; a lakodalmaknál ő húzza a brúgót, s ő ássa a sírt, ha valakit eltemetnek, sőt, a rossz világ azt beszéli, hogy egyszer ifjúságában a közállományt még hóhér alakjában is szolgálta, s most így bánnak vele!” (Részlet Eötvös József: A falu jegyzője című regényéből)

38.

A Népszabadságban egy kis cigány vita kerekedett Debreczeni József cikkéből, sok tanulságos elemmel, láthatjuk ezekből, hogy is állunk.

Révész Sándor, aki bizonyára mindent megtett, hogy Debreczeni tézisére, a domináns balliberális álláspont egyoldalúságának kritikájára, a cigány társadalmi felelősség Debreczeni féle felvetésére méltó válasz szülessen, végül maga volt kénytelen megírni azt.

A szerkesztő beszállt a vitába. Mi egyebet bizonyít ez, mint hogy az ügy védelmét az illendőségénél sokkal többre tartja. Nagyon helyesen.

És persze fújja a balliberális nótát tovább. Mintha az annak szóló kritika eleve illegitim volna, érkezék bármely közeli szellemi szövetségéstől, komolyan sem kellene venni. De még azt sem fontolgatja, hogy miért is fogy a buzgalom ennek az álláspontnak a védelmére. Miért nem jön sok remek ríposzt sok remek szerzőtől Debreczeni tévedéseire, vagy legalább

Munkácsy Mihály: Sátorozó cigányok

egy akadt volna, ahogy évtizedeken át ki nem fogytak a kioktatások, hiszen a legnagyobb példányszámú napilap már mégiscsak méltó terep, a képviselt ügyben akár perdöntő politikai jelentőségűvé is emelhet álláspontokat. (Voltak persze indulatos reakciók, ezek egyikére másikára még majd visszatérek.)

Révész álláspontjában megtaláltam a magyarázatot erre a hallgatásra. A balliberális álláspont, mely mindazonáltal nem pártálláspont, noha természetesen van átfedés, ma már kissé elmaszatólodott, az egész politikai elitet marasztalja el a romák sorsa miatt, noha külön hangsúly esik a jobboldalra, de kritika illeti a regnáló balliberális kormányt is. Vagyis Révésznek lesújtó véleménye van a magyar kormányok teljesítményéről cigány ügyben, azon belül persze kétszeresen az Orbán kormányról. (Mely nem csak irigy volt, szűkkeblű, hanem kifejezetten cinikus is.)

A baj csak az, hogy a balliberális kormányok roma programjait mégis csak az a balliberális értelmiség hozta össze, akik Révész felsorolásában makulátlan erényekkel sorakoznak Kemény Istvántól Mohácsi Viktóriáig, Havas Gábortól Horváth Aladárig. (Intézményileg pedig a Roma Sajtóközponttól a Roma Parlamentig.) A balliberális álláspontok tehát kissé zátonyon. Adódott egy kis kifulladás.

A felsorolt személyek számos állami szervezetben töltötték be fontos pozíciókat. Az állami szervek mégis an block az elmarasztaltak körébe kerülnek. De hogy kerülhetnek oda, ha képviselőik meg nem? Ha képviselőik az irigy, felkészületlen, jó tervek nélküli állam képviselői voltak? Mondjuk például Horváth Aladár, aki volt parlamenti képviselő, miniszterelnöki tanácsadó, az Országos Cigány Önkormányzat vezetője, ma éppen esélyegyenlőségi miniszteri biztos, állami szerepeinek a száma tehát meglehetősen számos, hogyan lehet, hogy nincs neki semmi felelőssége abban, ami történt, vagy ami nem történt?

Ez alighanem egyfajta skizofréniája. Ennek a szellemi körnek a skizofréniája. Voltak valaha radikális nézeteik cigány ügyben, mondjuk például az, hogy a cigányokat nem szakmunkásképzőbe kell irányítani, mert az zsákutca, hanem gimnáziumba (Kemény István 2001), ez akkor kvázi akadémiai álláspont volt. Költségvetési, oktatáspolitikai döntések, kulturális stratégiák épültek rá. Nem utolsó sorban ennek a tételnek a következménye az, hogy ma állástalan (szakma és értelességi nélküli) cigányok tömegei várják továbbra is a segítyt, miközben jó munkahelyek sokasága várja hiába a szakmunkásokat, akár a romákat is.

A balliberális gondolkodó ebből az ellentmondásból úgy verekszi ki

magát, hogy kiinduló hibás tételéhez még konokabban ragaszkodik, és csak azért is érettségiztetni akarja a romákat, és minden kudarcot, minden következményt a társadalom nyakába varr. Mely ezt egyre inkább meg is érdemli, hiszen szenved a megoldatlanságtól, szenved a következményektől, jön tehát a Magyar Gárda.

Vagy éppen az őt képviselő államot marasztalja el. Hogy a végrehajtásban sosem volt elég következetes, a ráfordításokban kellően nagyvonalú. És persze joggal, kétszeresen is. Hiszen tényleg fukar volt az állam. És persze a rosszul elköltött pénz soha nem térült meg, és újra és újra és újra el kellett költeni.

Nekem Csenyéte gyakran jut az eszembe, a borsodi kis falu, ahova jeles szociológusok és néprajzosok egész sora indult az Autonómia Alapítvány, a Soros Alapítvány és egy állami közalapítvány támogatásával a kilencvenes években, hogy egy kis cigány faluban megmutassa a csodát, amire gondolt. Azonban, mire az antológia megjelent, hogy hírül adja a világnak, van megoldás, a Csenyétere csalt fiatal pedagógusok már épp menekülőben voltak. A kétségbeesítő kudarc értelmezésére azóta sem történt kísérlet.

Legrfrisebben éppen az Erdélyi úti Általános Iskola kudarcát mesélhetnének el, hisz van hozzá illusztráció is – egy tanárverésnek tűnő diákszínjáték a humánus vereségéről –, hogy itt komoly szellemi és anyagi befektetések utáni csőd van éppen, valahogy nem akarjuk észrevenni.

És hát úgy áll a helyzet, hogy akár mennyire kevés volt a pénz, nagyok voltak az akadályok, szörnyű a társadalmi ellenállás, egy-két jóra való megoldásra már csak kellett volna futnia az eddigi próbálkozásokból. De pillanatnyilag egyetlen olyan intézmény sincs, egyetlen olyan program sem fut, mely példának volna állítható a cigányok iskolai beilleszkedésére, képzésére, foglalkoztatására. (Vagy titokban működik, ami majdnem ugyanaz.) Egyetlen telepfelszámolás sem sikerült igazán. Ami mégis van itt-ott, működő és jóra való megoldás, azt egyéni vagy helyi közösségi erőfeszítések tartják életben. Gyakran a

nagy balliberális állami programokkal szemben.

Az utca embere látja már a szakadékot, hiszen amellet él, ahová stragtegáink egyre dacosabban szorítanak az országot. Szemellenzőiket levezzik-e valaha?

Révész szerint nincs olyan álláspont a balliberális oldalon, melyet Debreczeni feltételez, hogy a rasszizmust nem okoznak, hanem oknak tekintené. A *Cigány népismereti tankönyv*ben ennek ellentmondó tételt találtam, melyet Ligeti György írt, egy jogvédő alapítvány vezetője, és mint lektor felelősséget vállalt a tartalmáért Kemény István, közreműködőként Mohácsi Viktória, szerkesztőként Mohácsi Erzsébet (mindhárman szerepelnek Révész kiválóságai közt): „*Legyen bár társadalmi vagy kulturális oka a magyarországi cigányság jelenlegi helyzetének, a jelenségek mögött meghúzódó okok között a legjelentősebb szerepe az előítéleteknek van.*” Ez a mondat az első bekezdésben szerepel az *Előítélet, rasszizmus* című, a 11. évfolyamnak ajánlott témakörben. Ez pontosan az a rasszizmus–antirasszizmus tengely, amiről Debreczeni beszélt. Hiszen ha a legfőbb ok az előítélet, akkor az is a legfőbb ellenség. Helyénvaló, sőt célszerű tehát eszerint látni a világot. És ebben a szellemben növekedni cigány fiatalként. Ha már a tankönyv is ezt írja. Hogy boldogulásuk legfőbb akadálya a nem cigányok előítélete velük szemben.

Ami pedig valójában eléggé hamis, eléggé terméketlen, és mindamellet a nem cigánysággal szemben az ősi és felújult cigány előítéleteket igazoló álláspont.

A régi cigány előítélet egy kultúra önvédelme volt. A mai cigány előítéletekből egy etnikai csoport veszedelmes ideológiája kovácsolódhat ki.

Ismét a Józsefváros. A Mátyás téren két tizenéves cigány lány megy el mellettem, szinte megszedülők az oldószer bűzétől. Utánuk fordulok, tá-molyognak, a vékonyabbik, a sűrke dzseki a másikra, a márkás farmert viselő lányra támaszkodik, kezükben egy-egy nejlon zacskó, az alján valami áttetsző folyadék, jó nagy mennyiség,

újra és újra az orruk, szájuk elé emelik és abból lélegeznek. Megyek egy sarkot utánuk, a járókelők mintha észre sem vennék őket, nem néznek rájuk. Aztán elakadnak, mintha vége volna az útnak, majd két fiú áll meg mellettük. A belélegeztetést egy pillanatra sem hagyják abba.

Benézek a Cigány Házba. Húsz éve működik, húsz év alatt a Tavaszmező utca egyik fele csupa új ház lett, másik fele egyre mélyebb múltba süllyed. Alighanem el fog tűnni. A Roma Palament egykor pompás épületét világháborús vagy éppen 56-os emlékművé is lehetne avatni (nem tudok különbséget tenni a lövésnyomok között, nem tudom eldönteni, hogy ötvenkét vagy hatvanhárom évesek).

Péntek délután van, negyed öt, már zárva a jogsegély iroda, a szerkesztőség, a művelődési otthon és a képtár is. Azért még beengednek, az előtérben képkiallítás van a falakon, csupa mosolygós, kedves, ragyogó cigány gyerekekről készült fotók. Egy disszonáns törött bögre sincs a képeken. Táborok, iskolák, közösségek, klubok jelenetei. A sarokban fényes papíron, szinte áruházi katalógus színességgel cigány folyóiratok, még egy gyereklap is. De a ház mégis csak elhagyott, néptelen, semmi program nem lesz a hétvégén, majd valamikor a jövő héten jazz meg gyerekszínház.

Odakint a téren egy kicsit ácsorogok, lányok, fiúk futnak össze mellett. A bulihelyeket tárgyalják.

Belépek az antikváriumba ismét, kicsit jobban körülnézni. A bejáratnál rögtön jobbra krétával írt idézetek Kádár Jánostól és Marosán Györgytől. Hátul, a helyiség mélyén pedig egy fehér porcelán Lenin, nem az a kis asztali, hanem inkább az, ami egy pártház gyűléstermébe való. Rajta keresztben valami KISZ-es feliratú nemzeti szalag. Személyes emlék, azt mondja az asszony. Nem faggatom. Veszek egy Kodolányit, A hazugság öl című röpiratát, megvolt már nekem korábban, de elhagytam a vonaton Baranya felé menet.

A levegő eléggé állott, a plafon annyira alacsony, és reccsen is, hogy alighanem a bolt felső fele lehet a lakás. A polcokon ugyanakkor inkább a „polgári dekadencia”, mint a „hazafias szocialista kultúra” termékei.